

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADIN TEMSİLİ VE FEMİNİST ELEŞTİRİ:
YAKUP KADRI KARAOSMANOĞLU'NUN ESERLERİNDE KADIN SÖYLEMLERİ VE
SELMA RIZA'NIN ELEŞTİREL YAKLAŞIMI

*Female Representation and Feminist Critique in the Early Republican Period: Women's Discourse in
Yakup Kadri Karaosmanoğlu's Works and Selma Rıza's Critical Approach*

Zeynep Banu DALAMAN¹ , Sema METİN²

Özet

Bu çalışma, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 1921'de *İkdam* gazetesinde yayımlanan bir yazısındaki kadın söylemleri ve Selma Rıza'nın eleştirel yanıtını merkeze alarak, yazarın eserlerindeki kadın temsilini incelemektedir. Araştırmanın temel amacı, aynı dönemde yaşamış iki önemli aydının kadın hakları konusundaki farklı yaklaşımlarını karşılaştırmalı bir perspektifle ortaya koymaktır. Çalışmanın kapsamında, Yakup Kadri'nin *Kiralık Konak*, *Yaban*, *Sodom ve Gomora*, *Ankara* ve *Kadınlık ve Kadınlarımız* romanlarındaki kadın temsili ve 1921'de *İkdam* gazetesindeki yazısı ile Selma Rıza'nın buna cevaben yazdığı mektup detaylı bir şekilde analiz edilmektedir. Metodolojik olarak çalışma, feminist eleştiri yöntem biliminin analitik araçlarını kullanarak, nitel araştırma yöntemleri, söylem analizi ve tarihsel analiz teknikleriyle dönemin metinlerini sistematik bir şekilde değerlendirmektedir. Bu yaklaşım, edebi metinlerdeki ataerkil yapıların ve cinsiyetçi söylemlerin çözümlenmesine olanak sağlarken, kadın karakterlerin temsili ile dönemin toplumsal yapısı arasındaki ilişkiyi bilimsel bir zeminde incelemeyi mümkün kılmaktadır. Araştırmanın literatüre üç temel katkısı bulunmaktadır: İlk olarak, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecindeki kadın hareketinin entelektüel boyutunu belgeleyerek tarihsel bir perspektif sunmaktadır. İkinci olarak, dönemin aydınları arasındaki fikir ayrılıklarını feminist perspektiften analiz ederek güncel kadın çalışmalarına tarihsel bir zemin hazırlamaktadır. Üçüncü olarak ise, erken Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatındaki kadın temsiliyi inceleyerek edebiyat sosyolojisi alanına özgün bir katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda çalışma, hem tarihsel bir dönemin kadın-erkek ilişkilerini anlamak açısından önemli veriler sunmakta, hem de günümüz feminist çalışmalarına ışık tutacak nitelikte bulgular ortaya koymaktadır.

Türkçe Araştırma Makalesi

Olay Geçmişi

Teslim: 29.11.2024

Kabul: 04.01.2025

Anahtar Kelimeler

Yakup Kadri
Karaosmanoğlu,
Selma Rıza, feminist
eleştiri, kadın temsili,
Erken Cumhuriyet
dönemi, kadın erkek
eşitliği, *İkdam*
gazetesi.

¹ Doç. Dr., Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul - Türkiye, banudalaman@gmail.com

² İstanbul Topkapı Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Merkezi, Tarih Tezli Yüksek Lisans Programı, İstanbul - Türkiye, semametin@gmail.com

Abstract

This study examines the representation of women in Yakup Kadri Karaosmanoğlu's works, focusing on his 1921 article in *İkdam* newspaper and Selma Rıza's critical response. The primary objective is to present a comparative perspective on the divergent approaches to women's rights by two significant intellectuals of the same period. The research scope encompasses a detailed analysis of female representation in Karaosmanoğlu's novels including *Kiralık Konak*, *Yaban*, *Sodom ve Gomora*, *Ankara*, and *Kadınlık ve Kadınlarımız*, along with his 1921 *İkdam* article and Rıza's responsive letter. Methodologically, the study employs feminist criticism's analytical tools, utilizing qualitative research methods, discourse analysis, and historical analysis techniques to systematically evaluate period texts. This approach enables the analysis of patriarchal structures and gendered discourse in literary texts while facilitating a scientific examination of the relationship between female character representation and contemporary social structure. The research contributes to the literature in three fundamental ways: First, it provides a historical perspective by documenting the intellectual dimension of the women's movement during the Ottoman-Republican transition. Second, it establishes a historical foundation for contemporary women's studies by analyzing intellectual disagreements of the period from a feminist perspective. Third, it makes an original contribution to literary sociology by examining female representation in early Republican Turkish literature. In this context, the study both presents significant data for understanding gender relations in a historical period and provides findings that illuminate contemporary feminist studies.

Keywords

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Selma Rıza, feminist criticism, female representation, Early Republican period, gender equality, *İkdam* newspaper.

1. GİRİŞ

Bu makale, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 1921'de *İkdam* gazetesinde yayımlanan bir yazısındaki kadın söylemleri ve Selma Rıza'nın buna yönelik eleştirel yanıtını merkeze alarak yazarın eserlerindeki kadın temsiliyi incelemektedir. Bu araştırmanın temel amacı, aynı dönemde yaşamış iki önemli aydının kadın hakları konusundaki farklı yaklaşımlarını karşılaştırmalı bir perspektifle ortaya koymaktır. Çalışma, Selma Rıza'nın Yakup Kadri'nin *İkdam*'daki yazısındaki kadın söylemlerine yönelik eleştirisi üzerinden erken Cumhuriyet dönemindeki kadın hakları tartışmalarının çok boyutlu dinamiklerini analiz etmektedir. Buradan yola çıkarak, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kiralık Konak*, *Yaban*, *Sodom ve Gomore*, *Ankara* ve *Kadınlık ve Kadınlarımız* romanlarında kadın temsiliyi nasıl oluşturduğunu incelemektedir. Bu karşılaştırmalı analiz, dönemin toplumsal cinsiyet politikalarının farklı boyutlarını ve bu politikaların arkasındaki düşünsel yapıları anlamamıza yardımcı olmaktadır. Özellikle 1921 yılında *İkdam* gazetesinde yayımlanan yazı ve buna verilen tepki, dönemin kadın algısını ve kadın hakları mücadelesinin farklı boyutlarını anlamak açısından zengin bir kaynak sunmaktadır. Araştırmanın metodolojik çerçevesi, feminist eleştiri yöntembiliminin sunduğu analitik araçlara dayanmaktadır. Bu yaklaşım, edebi metinlerdeki ataerkil yapıların ve cinsiyetçi söylemlerin çözümlenmesine olanak sağlarken, kadın karakterlerin temsili ile dönemin toplumsal yapısı arasındaki ilişkiyi bilimsel bir zeminde incelemeyi mümkün kılmaktadır.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1889-1974, Türkiye'nin modernleşme sürecinde önemli roller üstlenmiş bir aydındır. Millî Mücadele döneminden başlayarak Atatürk dönemi, İnönü dönemi ve Demokrat Parti döneminde siyasi hayatta etkin görevler almıştır. 1923-1934 yılları arasında mebusluk, 1934-1955 yılları arasında büyükelçilik yapmış, 1960 İhtilali sonrasında Kurucu Meclis Milli Birlik Komitesi Temsilciliği (6 Ocak 1961-15 Ekim 1961) görevinde bulunmuştur. Siyasi

kariyerini 1961-1965 yılları arasında Manisa milletvekili olarak tamamlamıştır. Bu uzun ve etkin siyasi kariyeri boyunca kadın hakları konusunda kayda değer bir katkısının olmadığı gözlemlenmiştir. Bu durum, dönemin siyasi elitlerinin kadın hakları meselesine yaklaşımını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Özellikle modernleşme sürecinin önemli bir aktörü olarak tanınan bir aydının bu konudaki sessizliği, dönemin toplumsal cinsiyet politikalarının anlaşılması açısından önemli ipuçları sunmaktadır.

Yakup Kadri'nin kadınlara yönelik söylemleri, dönemin sosyal dönüşümüyle yakından ilişkilidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yaşanan Batılılaşma hareketleri, kadınların sosyal statüsünde önemli değişimlere yol açmıştır. Bu değişim süreci, bazı aydınlar tarafından geleneksel değerlerin aşınması ve ahlaki yozlaşma olarak yorumlanmıştır. Yakup Kadri de bu bağlamda modernleşme ve geleneksellik arasında salınan bir düşünce çizgisi benimsemiştir. Onun bu ikircikli tutumu, dönemin birçok aydınında görülen modernleşme kaygıları ile geleneksel değerleri koruma refleksi arasındaki gerilimi yansıtmaktadır. Bu tutum, aynı zamanda Osmanlı-Türk modernleşmesinin karakteristik özelliklerinden biri olan "seçmeci modernleşme" anlayışının da tipik bir örneğini oluşturmaktadır.

Selma Rıza (1872-1931), Türk-Osmanlı Kadın Hareketi'nin öncü isimlerinden biri olarak, kadınların eğitim, siyaset ve basın alanlarında varlık göstermesi için kararlı bir mücadele vermiştir. 1892-1897 yılları arasında kaleme aldığı *Uhuvvat* (Kız Kardeşlik) romanı, kadının toplumdaki konumunu derinlemesine sorgulayan ve dönemin sosyal yapısını feminist bir perspektiften eleştiren önemli bir eserdir. Bu eser, 1999 yılında Kültür Bakanlığı tarafından çağdaş Türkçeye çevrilerek yayımlanmıştır (Dalaman ve Metin, 2024). Romanın yazıldığı dönemin sosyal ve siyasi koşulları düşünüldüğünde, eserin içeriği ve feminist yaklaşımı oldukça cesur ve ilerici bir nitelik taşımaktadır. Nebil Fazıl Alsan'ın kapsamlı araştırmalarına göre, Sultan II. Abdülhamit

döneminin baskıcı ortamı nedeniyle Rıza, romanını yayımlamaktan vazgeçmek zorunda kalmıştır. Bu durum, dönemin kadın yazarlarının karşılaştığı zorlukları ve sansür mekanizmalarını göstermesi açısından önemlidir (1999: VII).

İkinci Meşrutiyet öncesinde Paris'te sürdürdüğü muhalif faaliyetleriyle tanınan Rıza, İttihat ve Terakki Partisi'nin ilk kadın üyesi olarak siyasi tarihimizde önemli bir kilometre taşı temsil etmektedir. Ağabeyi, Jön Türklerin öncülerinden ve II. Meşrutiyet dönemi meclis başkanı Ahmet Rıza'nın desteğiyle, kadınların toplumsal hayatta daha aktif rol almaları için sistematik bir mücadele yürütmüştür. Bu mücadele, özellikle eğitim alanında somut sonuçlar vermiş, kızlar için lise açılması gibi önemli projelerin hayata geçirilmesini sağlamıştır. Selma Rıza'nın Paris'teki deneyimleri ve Batı feminizmiyle olan teması, onun düşünce dünyasının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu deneyimler, daha sonra Osmanlı-Türk kadın hareketine aktarılacak önemli bir birikim oluşturmuştur.

Bu çalışmanın literatüre katkısı çok yönlü ve derinliklidir. Öncelikle, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecindeki kadın hakları mücadelesinin somut ve detaylı bir örneğini sunmaktadır. Bu örnek, dönemin sosyal ve siyasi dinamiklerini anlamak açısından önemli ipuçları barındırmaktadır. Ayrıca, dönemin önde gelen yazarlarından Yakup Kadri'nin kadın algısını detaylı biçimde analiz etmekte ve bu algının dönemin genel erkek egemen bakış açısıyla olan ilişkisini ortaya koymaktadır. İlk Müslüman kadın gazeteci Selma Rıza'nın feminist mücadelesini belgeleyen çalışma, erken dönem Türk feminizminin teorik ve pratik boyutlarını aydınlatmaktadır. Bu bağlamda araştırma, Türk modernleşme tarihinin toplumsal cinsiyet boyutuna ışık tutmakta ve kadın hareketinin entelektüel temellerini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, Yakup Kadri'nin eserlerinde kadınlara dair düşüncelerine yer verirken, özellikle 1921 yılında *İkdam* gazetesinde yayımlanan yazısı ve Selma Rıza'nın ona cevaben yazdığı mektubu

üzerine odaklanan bir vaka analizi niteliğindedir. Metodolojik açıdan, söz konusu sınırlandırma, dönemin makro sosyo-politik dinamiklerinin kapsamlı bir analizini kısıtlayan epistemolojik bir sınırlılık oluşturmaktadır. Buna ek olarak, Selma Rıza'nın entelektüel perspektifinin tek bir mektup üzerinden değerlendirilmesi, onun düşünsel paradigmasının bütüncül kavranışını sınırlandıran metodolojik bir kısıt teşkil etmektedir.

Demografik ve sosyokültürel bağlamda, Selma Rıza (1872-1931) Yakup Kadri'den (1889-1974) 17 yıl önce doğmuş, İstanbul'un merkezi bürokrasisine yakın bir ailede yetişmiş ve II. Abdülhamit döneminin sosyopolitik atmosferini bizzat deneyimlemiştir. Buna karşın, Yakup Kadri'nin formasyonu Mısır saray çevresinde şekillenmiştir. İki entelektüelin kesişim noktası, 1908 Meşrutiyet ilanını müteakiben İstanbul'a dönüşleridir: Selma Rıza Paris'ten, Yakup Kadri İskenderiye'den. Her ne kadar her iki şahsiyet de Osmanlı aristokrasisinin köklü ailelerinden gelselerde, farklı sosyokültürel habitusların yazarların toplumsal cinsiyet algılarına etkisi, bu araştırmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Çalışmanın metodolojik çerçevesinde, Yakup Kadri'nin romanlarındaki kadın algısı ve Selma Rıza'nın Yakup Kadri'nin bir yazısına cevaben yazdığı mektup birincil kaynak olarak titizlikle incelenmiştir. Bu bağlamda çalışma, nitel araştırma yöntemlerini benimsemiş, özellikle söylem analizi ve tarihsel analiz teknikleriyle dönemin metinlerini sistematik bir şekilde değerlendirmiştir. Ancak, dönemin diğer yazarlarının ve düşünürlerinin konuya ilişkin görüşlerinin kapsamlı bir analizinin yapılamamış olması, araştırmanın bir diğer sınırlılığını oluşturmaktadır. Bu sınırlılıklar, çalışmanın bulgularının genelleştirilebilirliği konusunda dikkatli olunması gerektiğini göstermektedir.

Makale giriş bölümünün ardından ikinci bölümde, feminist eleştiri yönteminin temel kavramları ve metodolojik araçları incelenmektedir. Üçüncü bölüm, Yakup Kadri'nin eserlerindeki çelişkili kadın algısını, yazarın düşünce dünyasındaki dönüşümleri ve eserlerinin sosyolojik analizini

içermektedir. Dördüncü bölümde, Selma Rıza'nın kadın hakları mücadelesi, entelektüel kimliği ve feminist perspektifi ele alınmaktadır. Son bölümde ise *İkdam* gazetesindeki yazışmaların içerik analizi yapılarak, dönemin kadın-erkek ilişkileri ve feminist hareketi açısından önemi değerlendirilmektedir.

Çalışmanın literatüre katkısı üç boyutludur: İlk olarak, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecindeki kadın hareketinin entelektüel boyutunu belgelemek; ikinci olarak, dönemin aydınları arasındaki fikir ayrılıklarını feminist perspektiften analiz ederek güncel kadın çalışmalarına tarihsel bir zemin sunmakta; üçüncü olarak ise, erken Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatındaki kadın temsili sistematiği bir şekilde inceleyerek, edebiyat sosyolojisi alanına özgün bir katkı sağlamaktadır.

Bu araştırma, tarihsel bir dönemin kadın-erkek ilişkilerini anlamak açısından önemli veriler sunmakla birlikte, günümüz feminist çalışmalarına da ışık tutacak niteliktedir. Özellikle Yakup Kadri ve Selma Rıza arasındaki tartışmanın analizi, Türkiye'de feminist düşüncenin gelişim sürecini anlamak açısından değerli bir örnek olay incelemesi sunmaktadır.

2. FEMİNİST ELEŞTİRİ YÖNTEMİ VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu çalışmada, feminist eleştiri yöntemi temel alınarak, edebi metinlerdeki kadın temsili analizi yapılmıştır. Feminist eleştiri, edebiyat eserlerindeki ataerkil yapıları ve cinsiyetçi söylemleri ortaya çıkarmayı amaçlayan bir yaklaşımdır (Moran, 2002). 1920'ler ve 1930'lar gibi erken bir dönemde yazılmış metinleri feminist eleştirel bakış açısıyla incelemek, tarihsel bağlamı göz önünde bulundurarak metinlerin üretildiği dönemin kadın-erkek ilişkilerini, kadın yazarların karşılaştığı zorlukları ve ataerkil söylemin edebiyat üzerindeki etkisini anlamamıza olanak sağlar. Söz konusu dönemde üretilen edebi metinler, kadınların sosyal, ekonomik ve kültürel konumlarını yansıtan önemli tarihsel belgeler niteliğindedir.

Bu metinlerin feminist eleştirel perspektiften analizi, dönemin edebi üretiminde var olan cinsiyetçi örüntüleri, kadın yazarların sessizleştirilme mekanizmalarını ve erkek egemen söylemin nasıl yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu analiz yöntemi, kadın yazarların geliştirdiği direniş stratejilerini ve alternatif anlatı biçimlerini de görünür kılmaktadır. Çağdaş feminist teorinin sunduğu analitik araçlarla yapılan bu okuma, edebi metinlerdeki iktidar ilişkilerinin cinsiyete dayalı boyutlarını ve bunların tarihsel dönüşümünü daha iyi kavramamıza imkân tanımaktadır.

Sandra Gilbert ve Susan Gubar'ın *Tavan Arasındaki Deli Kadın* adlı eseri, yayımlandığı 1979 yılından bu yana edebiyat eleştirisi alanında paradigma değişimine yol açmıştır. Bu çığır açıcı çalışmada vurgulandığı gibi, kadın yazarlar ataerkil edebi gelenekle mücadele ederken kendi özgün seslerini bulmak zorunda kalmışlardır. Bu süreç, kadın yazarların edebi üretimlerinde çift katmanlı bir bilinç geliştirmelerine yol açmış ve bu durum metinlerinde kendine özgü anlatı stratejilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Gilbert ve Gubar: 2020).

Kate Millet'in *Sexual Politics* [Cinsel Politika] (1970) çalışması, edebi metinlerdeki iktidar ilişkilerinin cinsiyet temelli analizine öncülük ederken, Judith Butler'ın *Cinsiyet Belası* (2019) eseri cinsiyetin performatif doğasını vurgulayarak feminist eleştiriye epistemolojik açıdan yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu teorik çerçeve, Virginia Woolf'un 1929 yılında yazdığı *Kendine Ait Bir Oda* (2020) ve Simone de Beauvoir'ın 1949 yılında kaleme aldığı *İkinci Cins* (2019) eserleriyle birlikte, feminist eleştirinin metodolojik temellerini oluşturmaktadır.

Feminist eleştiri yöntemi kapsamında şu noktalara odaklanılmıştır:

- Edebi metinlerde kadın karakterlerin temsil biçimleri ve bu temsillerin dönemin sosyo-kültürel yapısıyla ilişkisi

- Ataerkil söylemin yeniden üretilme biçimleri ve bu süreçte kullanılan dilsel, anlatsal stratejiler

Kadın yazarların metinlerindeki direniş stratejileri ve alternatif anlatı teknikleri

- Kadın ve erkek rollerinin edebi metinlerdeki inşa süreçleri ve bu rollerin eleştirel analizi
- Kadın deneyiminin metinlerdeki yansımaları ve bu deneyimlerin tarihsel bağlamı (Showalter, 1985)

Elaine Showalter'ın "jinekritik"¹ kavramı çerçevesinde, kadın yazının özgül nitelikleri ve kadın yazarların geliştirdiği karşı söylemler derinlemesine incelenmiştir. Showalter'ın *A Literature of Their Own* [Kendilerine Ait Bir Edebiyat] (1977) eseri, kadın yazarların edebi gelenekteki konumlarını tarihsel bir perspektifle ele alırken, *Toward a Feminist Poetics* [Feminist Bir Poetika'ya Doğru] (1979) makalesi feminist eleştirinin metodolojik temellerini güçlendirmiştir. Bu teorik çerçeve ışığında, Selma Rıza'nın metinleri, dönemin erkek egemen edebiyat geleneğine karşı geliştirilen feminist bir karşı duruş olarak değerlendirilmiş ve bu metinlerdeki direniş stratejileri detaylı bir şekilde analiz edilmiştir (Gilbert ve Gubar, 2020).

3. YAKUP KADRI'NİN ÇELİŞKİLİ KADIN ALGISI

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun romanları, üslup ve roman tekniği açısından yeterince nitelikli bulunmasa da bu eserlerin "sosyal kronik" olarak değerlendirilebileceği ve hatta bu şekilde okunması gerektiği genel bir kabul haline gelmiştir (Moran, 1983: 156; Naci, 2005: 45). Yakup Kadri'nin, kadınlar hakkında dile getirdiği söylemler, onun düşüncelerinde belirgin bir çelişki ve tartışma alanı oluşturmaktadır (Enginün, 2006: 243; Kudret, 1987: 167). Bazı gazete yazılarında, kadınları

modernleşmenin taşıyıcısı olarak ifade ederken, diğer eserlerinde ve yazılarında kadınların geleneksel rol kalıplarına sıkı sıkıya bağlı kalmaları gerektiğinden bahsetmektedir (Timur, 1991: 98; Kerman, 1998: 134).

Yakup Kadri'nin tüm neşriyatı, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü, Cumhuriyet'in doğuşu ve modernleşme sürecindeki büyük dönüşümlerin yaşandığı o yılları yansıtmaktadır (Naci, 2012: 167; Akyüz, 2017: 89). Özellikle, Türk kadınının, modernleşme sürecindeki rolünü anlamaya çalıştığı bu dönemi, eserlerinde kendisi ile çelişen yazılar yazarak ifade etmiştir (Moran, 1983: 156). İfadelerine bakıldığında, bir yandan geleneksel değerlere bağlı kaldığı, bir yandan da modernleşmenin getirdiği değişimi eleştiren yazılara imza attığı görülmüştür (Kerman, 1997: 76; Enginün, 2006: 234).

Özellikle romanlarını incelediğimizde kadın karakterler bu çelişkilerin yansıması olarak ya toplumca kabul gören, geleneklerine bağlı, fedakâr, annelik kisvesi altında, kutsal görevi olan Türk kadını figürü içerisinde ya da modernleşmenin getirdiği ahlaki çöküşün sembolü olan kadın çerçevesinden sunulmuştur (Aktaş, 1987: 89; Timur, 1991: 167). Bu çelişkiler, Yakup Kadri'nin hem bireysel hem de toplumsal dönüşümü kavrama konusundaki ikilemini ortaya koymaktadır (Kaplan, 1997: 234; Kudret, 1987: 178). Romanlarında dönemin sosyal, siyasi ve kültürel atmosferini işlerken bireysel ve toplumsal değişim arasındaki farkı kadın karakterler üzerinden aktarmıştır (Özön, 1985: 145; Enginün, 2006: 198). Eserleri, gazete makaleleri analiz edildiğinde, Yakup Kadri'nin kadın algısını anlamak sadece onun dünyasını değil, aynı zamanda erken Cumhuriyet dönemi Türk toplumunun modernleşme sürecindeki sancularına ışık tutmaktadır (Kudret, 1987: 178; Naci, 2005: 145). Bu nedenle, eserlerindeki kadın karakterler, dönemin

¹ Jinekritik (Gynocritics), feminist edebiyat eleştirisinin bir dalı olarak, kadın yazarların eserlerini ve kadın karakterlerin temsillerini inceleyen bir yaklaşımı ifade eder. Bu terim, özellikle Elaine Showalter tarafından geliştirilmiştir ve "kadınsal yazım"

(female writing) ve "kadın deneyimi" (female experience) üzerinde yoğunlaşarak, erkek bakış açısının egemen olduğu literatürde kadınların sesinin ve perspektifinin nasıl temsil edildiğini araştırır.

sosyal tarihini anlamak adına önemli bir inceleme malzemesi olmuştur (Akyüz, 2017: 156; Moran, 1983: 234).

3.1 YAKUP KADRI'NİN ROMANLARINDA KADIN

Osmanlı edebiyatında roman türünün gelişimi, sosyo-kültürel dönüşümün önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Mardin, 1991: 27; Parla, 1990: 15). Tanzimat dönemiyle birlikte edebiyatçılar ve entelektüeller, pedagojik bir misyon üstlenerek toplumsal transformasyonu eserlerinde işlemişlerdir (Evin, 2004: 45). Bu bağlamda, Kemal Karpat'ın literatüre önemli bir katkısı, Yakup Kadri'nin eserlerinin sosyolojik değerini vurgulaması olmuştur. Karpat, Yakup Kadri'nin *Kıralık Konak* başta olmak üzere eserlerinin, Türk toplumunun modernleşme sürecini anlamada değerli kaynaklar olduğunu belirtmekle birlikte, bu eserlerin roman türünün gelişimindeki konumunu eleştirel bir perspektiften değerlendirmektedir (Karpat, 2009: 35).

Yakup Kadri (tıpkı benzerleri gibi), sosyal çevre ile gereği gibi ilişki kuramamışlardır. Sosyal çevre ile ilişki yalnızca sosyal bilinç, sosyal adalet söylemleriyle kurulmaz. Sosyal çevre ile ilişki insanın belirli bir topluma aidiyetiyle; o toplumun kültürünü, tarihini, değerlerini ve ruhunu paylaşmakla olur. Bir yazar ırk ve kavim bakımından belirli bir toplumda yaşayan çoğunluktan farklı olabilir fakat yine de o toplumun kültürünü, değerlerini, ruhunu paylaştığı sürece o toplumun ayrılmaz bir parçasıdır. (Karpat, 2009: 36-37).

Feminist eleştirel kuram perspektifinden incelendiğinde, Yakup Kadri'nin eserlerinde cinsiyet temsillerinin belirgin bir biçimde ataerkil söylem üzerine kurulduğu görülmektedir (Moran, 2002: 156; Enginün, 2006: 234). Yazarın eserlerinde kadın temsilleri, modernleşme sürecinin yarattığı ikili karşıtlıklar üzerinden kurgulanmaktadır (Berktaş, 2022: 148). Bu temsiller, geleneksel "Şark" kadını (domestik alan, annelik ve fedakârlık değerleriyle özdeşleştirilen) ile modern "Garp" kadını (eğitilmiş, özgür fakat ahlaki kaygıları

beraberinde getiren) şeklinde dikotomik bir yapı sergilemektedir (Çetin, 2018: 67).

3.1.1. KİRALIK KONAK ROMANI

Yakup Kadri'nin *Kıralık Konak* romanı, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 1922 yılında yayımlanan ilk romanıdır. Roman, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminde İstanbul'da geçer ve üç kuşak arasındaki değer çatışmalarını işlemektedir. Seniha karakterinde simgelenen kadın özgürlüğüne ve modernleşmeye yönelik dönemin ataerkil kaygılarını yansıtan önemli bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Romanda, Naim Efendi'nin torunu Seniha karakteri üzerinden Batılılaşma ve modernleşme eleştirisi yapılırken, kadın özgürlüğü "ahlaki çöküş" ile özdeşleştirilmektedir (Baş, 2013: 1009). Seniha'nın "şeytan mevcudiyeti" ve "alaycılığı" vurgulanarak, kadının bireyselleşme ve özgürleşme talebi olumsuzlanmakta, bu durum aile kurumunun ve geleneğin çöküşünün bir göstergesi olarak sunulmaktadır. Bu romanda aynı evde yaşayan üç neslin kuşak çatışmasını merkezinde kadın karakter Seniha üzerinden anlatmaktadır. Naim Efendi'nin torunu Seniha, Batılılaşmış bir kadını temsil ederken, Yakup Kadri, modernliği yozlaşma ve ahlaki çöküşün başlangıcı gibi göstererek dile getirmektedir. Romanında; Seniha'dan şu sözlerle bahsetmektedir:

Seniha, Frenklerin asır sonu diye vasıflandırdıkları bir genç kızdı; asır sonu, yeni bir nevi içtimai örnektir ki, harici ve dahili yaşayışında hale ve maziye ait her türlü kayıttan azade ve istikbalin henüz hazırlanan cereyanlarına tabidir. Seniha, daima en son çıkan moda gazetelerinin resimlerine benzerdi. Körpe, ince ve çalak vücudu, ipekböcekleri gibi daimî bir istihale içindeydi. İçi de tıpkı dışı gibiydi; tıpkı gözlerinin rengine benzeyen bir hususiyeti vardı, kâh ihtilaçlı, kederli, bulanık ve fena, kâh berrak, rakit ve ekseriya bir havai fişek gibi şenlikli idi. Fakat bu küçük, şeytan mevcudiyetinin hiç değişmeyen bir hususiyeti vardır ki, o da alaycılığı ve şuhluğudur. Seniha bu hazların özü ve timsali idi. (Baş, 2013: 1009).

Seniha'nın bireysel özgürlüğünü, aile kurumunun ve geleneğin çöküşü olarak simgelemektedir. Bu

noktada yazar, kadının özgürleşmesini toplumsal bir tehdit olarak işlemektedir. Berna Moran'ın da belirttiği gibi, Yakup Kadri'nin Seniha karakterine yönelik zaman zaman olumlu izlenimler yaratma çabası görülse de derinlikli analizlerin eksikliği nedeniyle karakter bir "tip" olmaktan öteye geçememektedir (Moran, 1983: 136-152). Bu bağlamda, yazarın modern kadın karşısındaki tutumunun çelişkili olduğu ve kadın özgürleşmesini toplumsal bir tehdit olarak algıladığı görülmektedir.

3.1.2. SODOM VE GOMORE ROMANI

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 1928 tarihli *Sodom ve Gomore* romanı, I. Dünya Savaşı sonrasındaki işgal İstanbul'unu ve beraberindeki sosyal dejenerasyonu ele almaktadır. Eser, İncil'deki günahkâr şehirler *Sodom ve Gomore* metaforunu kullanarak, işgal altındaki İstanbul'un ahlaki çöküşünü alegorik bir düzlemde işlemektedir. Feminist epistemoloji açısından dikkat çekici olan nokta, modernleşme sürecindeki yozlaşmanın kadın bedeni ve kimliği üzerinden temsil edilmesidir. Romanın merkezi karakterlerinden Leyla'nın işgal kuvvetlerinden Captain Gerald Jackson ile yaşadığı ilişki, oryantalist söylemin tersine çevrilmiş bir yansıması olarak okunabilir (Baş, 2003).

Leyla karakterinin iç dünyasındaki çatışma, ulusal kimlik ve bireysel arzu arasındaki gerilimi yansıtmaktadır. Bu gerilim, postkolonyal feminist teorinin öne sürdüğü "çifte sömürgeleştirme" (double colonization) kavramıyla analiz edilebilir. Bu kavram, kadınların hem sömürgecilik hem de ataerkillik baskılarını aynı anda deneyimlemelerini ifade etmektedir (Peterson ve Rutherford, 1986). Yani, kadınlar sadece sömürgeleştirilmiş bir özne olarak değil, aynı zamanda bir kadın olarak da sömürgeci iktidara direnmek zorundadırlar. Yazarın Leyla için kullandığı "Onun çehresi bu soğuk ve solgun kış ayının çehresi gibi camid ve muammalıdır" betimlemesi, kadın özneyi nesneleştiren eril bakışın tipik bir örneğidir. Karaosmanoğlu'nun diğer eserlerinde de görülen "şeytan", "kedi", "mermer" gibi metaforlar, kadın

kimliğini demonize eden ataerkil söylemin göstergeleri olarak değerlendirilebilir (Karaosmanoğlu, 1966).

Romandaki Batılı karakterlerin ve işbirlikçilerinin temsili, heteronormatif düzeni bozan bir "sapkınlık" söylemi üzerinden kurgulanmıştır. Kadın karakterlerin "ahlaksızlık ve rezilliğin sabit timsalleri" olarak konumlandırılması, ataerkil milliyetçi söylemin kadın bedeni üzerindeki hegemonik kontrolünü yansıtmaktadır (Bora, 2017:72). Romanın finalinde Leyla'nın eski nişanlısının ayaklarına kapanması sahnesi, eril tahakkümün restore edilmesi ve kadın öznenin tabi kılınması olarak okunabilir.

3.1.3. YABAN ROMANI

1932 yılında yayımlanan *Yaban* romanı, Türk edebiyatının önemli eserlerinden biri olarak, Kurtuluş Savaşı döneminde Anadolu'nun köylerinde yaşanan sosyal ve bireysel çatışmaları derinlemesine incelemektedir. *Yaban* romanındaki kadın temsili, ataerkil söylemin kadın bedeni ve kimliği üzerindeki tahakkümünü açıkça ortaya koymaktadır (Gilbert ve Gubar, 2020: 73). Ahmet Celal, köydeki yaşamı ve köylülerin dünyasını anlamaya çalışırken, kendisini "yaban" olarak konumlandırmaktadır. Ahmet Celâl'in modernleşmiş bir entelektüel olarak köylü kadını anlamlandırma çabası ve köylü kadınının maruz kaldığı sosyal baskılar, cinsiyete dayalı hiyerarşik yapılanmanın tezahürü niteliğindedir (Moi, 1995: 45). Ahmet Celal'in âşık olduğu Emine karakteri, köy yaşamının zorluklarını ve kadınların maruz kaldığı baskıyı sembolize etmektedir. Romanda kadın ve doğa arasında kurgulanan sürekli bağlantı, ekofeminist eleştirinin de vurguladığı üzere, ataerkil düzenin hem doğayı hem de kadını tahakküm altına alma eğilimini göstermektedir (Plumwood, 2023: 21).

Eserde kadınların hayvanlara, yırtıcı yaratıklara ve çürümüş varlıklara benzetilmesi, kadını fiziksel ve zihinsel olarak "kokuşmuş" olarak değerlendiren eril bakışın manifestosudur. Bu metaforik anlatımda yazarın ataerkil bir perspektif benimsediği, kadını aşağılayan bir söylem

geliştirdiği gözlemlenmektedir. Örneğin "su gibi toprak da iğrenç bir hastalığa yakalanmış" ya da "köy, bataklıkta bir uyuz manda gibi kokuyor" ifadeleriyle köyün ve doğanın üzerinden olumsuz kadın imgesi inşa edilmektedir (Alver, 2021: 52-53). Bununla birlikte, Emine'nin varlığıyla doğanın berrak ve canlı bir form kazanması, Showalter'ın (1977: 89) işaret ettiği gibi, eril anlatıcının kadınlara yönelik çelişkili ve değişken tutumunu açığa çıkarmaktadır.

3.1.4. ANKARA ROMANI

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 1934 yılında yayımlanan *Ankara* romanı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarını ve Ankara'nın başkent oluş sürecini analiz etmektedir. Eserin merkezi karakterlerinden Selma Hanım, İstanbul'dan Ankara'ya göç ederek yeni bir yaşam tesis etmeye çalışmaktadır. Selma Hanım, modernizasyon sürecinde kadınların sosyal hayattaki konumunu ve önemini temsil etmektedir. Cumhuriyet'in getirdiği reformlar ve modernizasyon gayretleri, Selma Hanım'ın yaşamı üzerinden tahlil edilmektedir. Romanda kadın temsilinin transformasyonu, bilhassa Selma karakteri üzerinden problematize edilmektedir. Yazar, modernizasyon sürecinde kadın kimliğini yeniden tanımlarken çelişkili bir tutum sergilemektedir (Kandiyoti, 1988: 274). Romanın 1934'te, dönemin mühim kadın hakları savunucusu ve kadınlar hakkındaki düşüncelerini 1921'de sert bir mektupla eleştiren Selma Rıza'nın vefatından kısa bir süre sonra yayımlanması, ana karakterin isminin "Selma" olarak seçilmesinin tesadüfi olup olmadığı sorusunu gündeme getirmektedir. Bir diyalogda romanın kadın kahramanı Selma'nın, yeni nesil ile kendilerininkini karşılaştırarak "bence bu yeni nesilde bizim neslimizin derinliği yok" (Bora, 2017: 107) diye yakınmasının aktarılması, karakterin tıpkı Selma Rıza gibi entelektüel diyaloglarda bulunduğunu işaret etmektedir.

Romandaki Selma karakterinin "bir tropika çiçeği", "bir lüks eşyası", "bir faydasız süs", "bir zevk aleti" (Karaosmanoğlu, 1972: 130) olarak tasvir edilmektedir. Bu metaforik anlatım, kadının

objeleştirilmesini ve cinsiyete dayalı rollerin rijit sınırlarını yansıtmaktadır (Moi, 1995: 34). Selma'nın öznellikten uzaklaştırılarak estetik ve cinsel değerler üzerinden tanımlanması, feminist literatürün işaret ettiği patriarkal söylemin karakteristik bir örneğidir.

Romanın ilerleyen bölümlerinde Selma'nın "*kürklü, kadife şapkalı ve beyaz eldivenli mahluk*" (Karaosmanoğlu, 1972: 144) olarak betimlenmesi, Gilbert ve Gubar'ın (2020) "canavar/melek" dikotomisi kavramıyla analiz edilebilir. Bu söylemsel strateji, modernleşen kadını "ötekileştirme" ve "şeytanileştirme" eğiliminin tezahürüdür (Spivak, 2023: 271).

Kemalist modernizasyonun karakteristik bir özelliği, kamusal alana çıkan kadınları cinselliklerinden arındırması, onları cinsel açıdan 'nötralize etmesidir'- bu da patriarkal müzakerenin bir unsurudur (Kandiyoti, 1988: 282). Karaosmanoğlu'nun *Ankara* romanında, "içinde bir cerahatli çiban gibi işleyen cinsiyeti" ile eski düzenin dejenerasyonunu taşıyan eski genç kız tipine karşı çıkartılan yeni genç kızın, "bir oğlan çocuğundan hiç farkı" yoktur: "Ne göğüs, ne kalça ... Öyle dümdüz, öyle fidan gibi bir kız vücudu ki, eski Yunan fresklerindeki Hennafrodüa bedenlerinin tam örneğidir". Cinsiyetsizlik zırhı gibi kuşanılan tayyör-döpiyes, "Cumhuriyet kızları"nın üniforması olur (Bora, 2017: 155). Bu durum, modernleşme sürecinde kadın bedeninin nasıl politik bir müzakere alanına dönüştüğünü ve kadınların özgürleşmesinin paradoksal biçimde cinsiyetsizleştirme üzerinden kurgulandığını göstermektedir.

Karaosmanoğlu'nun eserinde gözlemlenen bu paradoksal tutum, Cumhuriyet dönemi modernizasyon sürecinin kadın kimliği üzerindeki çelişkili etkisini yansıtmaktadır. Showalter'ın (1977: 13) teorize ettiği gibi, edebi metinlerdeki kadın temsilleri, dönemin cinsiyet rejiminin kodlarını açığa çıkarmaktadır. Yazarın modernizasyon karşısındaki tutarsız pozisyonu, kadın karakterlerin temsilinde belirgin biçimde tezahür etmektedir (Parla, 1990: 89).

3.1.5. KADINLIK VE KADINLARIMIZ ESERİNDE ATAERKİL SÖYLEM

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kadınlık ve Kadınlarımız* adlı eseri, 1913'te kaleme alınmış ancak I. Dünya Savaşı'nın etkisiyle 1923'te yayımlanabilmiştir. Eser, dokuz tematik bölümden oluşmaktadır. "Bir İzah" başlıklı ilk bölüm, kadınların "ıslah edilmesi" meselesini ele alarak başlamaktadır (Karaosmanoğlu 1940: 61). Eserin söylemsel analizi, yazarın kadın kimliğine yönelik geleneksel bakış açısını ve cinsiyete dayalı rol dağılımını yansıtan retorik unsurları ortaya koymaktadır.

Feminist eleştiri kuramının öncülerinden Moi'nin (1995) belirttiği gibi, edebi metinlerdeki kadın temsilleri, toplumsal cinsiyet rejiminin kodlarını açığa çıkarmaktadır. Eserde kullanılan dil ve söylem, hooks'un (2022) feminist teoride vurguladığı ataerkil tahakküm biçimlerini örneklemektedir. Yazarın kadınları küçümseyici ifadeleri ve cinsiyet eşitsizliğini normalleştiren yaklaşımı, Spivak'ın (2023) "madun" kavramı bağlamında değerlendirilebilir.

Bir İzah bölümünde yer alan aşağıdaki alıntı, yazarın ataerkil bakış açısını net bir şekilde ortaya koymaktadır:

Demincek ben eğilim yerden alayım diye mendilini düşürürken ve arada bir gözünün ucu ile bakarak – güya kendiliğinden açılıyormuş gibi olan- gerdanını ince başörtüsünün ucu ile örtmeye çalışırken ne kadar ciddi idi! (Karaosmanoğlu, 1940: 61-62).

Bu pasajda, yazar metaforik bir dil kullanarak kadın-erkek ilişkilerini eleştirel bir perspektiften ele almaktadır. Metin, kadın bedeninin ve davranışlarının eril bakış açısıyla kodlanmasını örneklemektedir. Karaosmanoğlu'nun kullandığı ironik söylem, kadın özneyi modernleşme sürecinin çelişkili bir figürü olarak konumlandırmaktadır. Kristeva'nın (1980) işaret ettiği gibi, eril bakış açısının kadın bedenini ve davranışlarını nesneleştiren ve kontrol altına almaya çalışan yaklaşımı görülmektedir. Yazar, kadının davranışlarını "yapay" ve "hesaplı" olarak

değerlendirerek, kadın özneliğini ikincilleştirmektedir. Metnin "eril yazın" kavramı çerçevesinde, kadın bedenini ve davranışlarını erkek bakış açısıyla kodladığı görülmektedir (Cixous vd., 1976). Yazar, "Nasıl ki, birçok medeniyetler de kadınların öyle göz ucu ile bakışında yıkılıp gitti" ifadesiyle, toplumsal çözülmeyle kadın kimliği üzerinden sorunsallaştırmaktadır. Bu yaklaşım, Osmanlı modernleşme sürecinin kadın-erkek ilişkilerindeki dinamikleri yansıtmaktadır (Kuzgun, 2019: 62). Karaosmanoğlu'nun düşünce sisteminde, toplumsal ilerlemenin ataerkil bir yapı içerisinde, kadınların geleneksel rollerini sürdürmesiyle mümkün olabileceği varsayımı hakimdir. Bu bağlamda, yazar kadın özneyi modernleşme karşısındaki muhafazakar direncin sembolik bir temsilcisi olarak konumlandırmaktadır.

Eserin "Yoldan Çıkmış Bir Kadın" bölümü ataerkil düşünce sisteminde kadının ötekileştirildiği görülmektedir (Irigaray, 2024). Dil ve söylemin erkek egemen bir yapıya sahip olduğu durumlarda, kadınlar toplumsal ve kültürel olarak ötekileştirilir. Bu bağlamda yazar, toplumsal normlardan sapan kadını şeytanlaştırarak, Foucault'nun kavramsallaştırdığı iktidar-bilgi ilişkileri içerisinde disipline edici söylemi yeniden üretmektedir (2019). Söz konusu bölümde şu ifadeler yer verilmektedir:

Yoldan çıkmış kadın! bu ne demektir bilir misiniz? Facialı bir söz ki kürei arz üzerinde birdenbire tek başına, kimsesiz ve avare kalmış saçlı bir mahlukun şeytani maceralarını tarif eder. Kabil midir ki, bizde bu maceraya katılalım? Bilerek böyle bir cehenneme atılalım. Hayır, zavallı muhibbem siz oraya yalnız, yapyalnız gideceksiniz. Ayaklarınız çıplak, göğsünüz şerha şerha, saçlarınız karmakarışık ve dizlerinize kadar çamurla mülemma, siz oraya doğru sürüne sürüne tek başınıza yürüyeceksiniz. (Karaosmanoğlu, 1940: 69)

Karaosmanoğlu'nun "yoldan çıkmış kadın" metaforu, toplumsal ve ahlaki normlardan sapma gösteren kadın özneyi temsil etmektedir. Metinde kullanılan "şeytani maceralar" ve "cehenneme atılma" gibi metaforik unsurlar, Butler'ın (2019)

toplumsal cinsiyet performativitesi teorisi bağlamında, normatif cinsiyet rollerinden sapmanın nasıl cezalandırıldığını göstermektedir. Metin, kadın bedeninin ve varoluşunun ataerkil söylem içerisinde nasıl disipline edildiğini örneklemektedir. Yazarın Hz. Havva anlatısına referansla kurduğu şu pasaj, ataerkil söylemin mitolojik kökenlerini açığa çıkarmaktadır:

Ne yaptınız da böyle bir cezaya, böyle bir ukubete düşer oldunuz? Bedbaht Havva, senin yediğin şey muhakkak memnu bir meyvadan ibaret değildi. Sen aynı zamanda muhakkak bir şeytanın etinden de yedin. Çünkü neslinin kanında hala sönmeyen bir ateş var. (Karaosmanoğlu, 1940: 70-71)

Sonuç olarak, bu bölümün feminist eleştirel analizi, erken Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatında kadın kimliğinin nasıl sorunsallaştırıldığını ortaya koymaktadır. Karaosmanoğlu'nun metni, Kristeva (1980) ve Irigaray'ın (2024) teorik çerçevelerinde değerlendirildiğinde, ataerkil söylemin kadın özneyi nasıl marjinalleştirdiğini ve dışladığını göstermektedir. Bu bağlamda, metin dönemin toplumsal cinsiyet rejimini ve modernleşme sürecindeki çelişkili kadın temsillerini yansıtan önemli bir tarihsel belge niteliğindedir.

Karaosmanoğlu'nun *Kadınlık ve Kadınlarımız* eserinin "Bir Yeni Geline" başlıklı bölümünde, toplumsal cinsiyet rolleri ve kadın kimliğine dair ataerkil söylem belirgin biçimde görülmektedir. Yazar şu ifadeleri kullanmaktadır:

Ne hüsnünüze ne iffetinize ne hararetinize güveniniz. Erkeği çeken bunların hiçbiri değildir. Bir tarafta metrukeler vardır ki bu faziletlerin hepsine maliktirler diğer tarafta öyle maşukalar görürsünüz ki ne güzeldirler ne zekidirler ne afitirler ne de hararetlidirler fakat kahkahalar ile evler yıkarlar, bir nimnigah ile beldeler yıkarlar, o rütbe kudretlilerdir. Çünkü bütün sizin hazinelerinize bedel bu kadınların vücudu müthiş ve cazip bir usareyle mücehhezdir. O usare ki hilkatın kuvvetidir. (Karaosmanoğlu, 1940: 73-74)

Butler'ın (2019) performativite teorisi bağlamında değerlendirildiğinde, metinde kadın bedeninin ve

varoluşunun "usare" (özsu) metaforu üzerinden biyolojik determinizme indirildiği görülmektedir. Yazar, kadınların fiziksel güzellik, iffet ve zekâ gibi niteliklerini "hazine" metaforu üzerinden değerlendirirken, Irigaray'ın (2024) işaret ettiği eril söylemin kadın özneyi nesneleştiren yapısını örneklemektedir.

Spivak'ın (2023) "madun" kavramı çerçevesinde, yazarın "metrukeler" (terk edilmiş kadınlar) ve "maşukalar" (âşık olunan kadın) dikotomisi üzerinden kurduğu söylem, kadın özneyi ataerkil değer yargıları içerisinde konumlandırmaktadır. "Hilkatın kuvveti" ifadesiyle kadın varoluşunu biyolojik ve cinsel düzleme indirgeyen bu yaklaşım, Kristeva'nın (1980) feminist eleştirisinde vurguladığı eril yazın geleneğinin tipik bir örneğini oluşturmaktadır.

Karaosmanoğlu'nun *Kadınlık ve Kadınlarımız* eserinin "Çarşafa ve Peçeye Dair" bölümünde, yazar kadın bedeni ve giyimi üzerindeki ataerkil denetim mekanizmalarını açığa çıkaran bir söylem geliştirmektedir. Metinde şu ifadelere yer verilmektedir:

Bu çirkin asrın ve bu çirkin muhitin yegâne süsü, yegâne güzelliği sizin çarşafınız ve peçenizdir. Sizi böyle gördükçe çarşafsız, peçesiz kadın tahayyül edemiyorum. Sizi güneşten, havadan, sizi kem nazardan sakındık ta böyle yaptık. Yazık değil mi ki o saçlara güneş vursun o yüzü havalar tozlar hırpalasın. Yazık değil mi - maazallah- o gözlerin harimine kolayca laubali bir yabancı gözün kıvılcımı sıçasın? Niçin başka cinsten kadınlara bakıp ta başınızda garip mütalaalara meydan açıyorsunuz? Onlardan size ne? Sakın onları çıkarmayınız, sakın onları atmayınız. O (Allah) kitabında sizi zikretti, o vakitten beri siz mukaddes meyanına girdiniz; artık ne hale ne maziye ne de atıye mensupsunuz. Yalnız unutmayınız ki sizi bu mertebeye, bizim aşkımız, bizim hürmetimiz, bizim kıskançlığımız ı s 'ad etti. (Karaosmanoğlu, 1940: 79-80-81)

Bu pasaj, Foucault'nun (2019) "gözetim ve ceza" kavramları çerçevesinde analiz edildiğinde, kadın bedeninin disipline edilmesine yönelik söylemsel

pratikleri örnelemektedir. Çarşaf ve peçe kullanımının dini ve geleneksel gerekliliklerin ötesinde, erkek egemen toplumsal yapının kontrol mekanizmalarını yansıttığı görülmektedir (Butler, 2019). "Sizi güneşten, havadan, tozdan sakındık" ifadesi, Spivak'ın (2023) madun özne kavramıyla ilişkilendirilebilecek şekilde, kadın öznenin failliğinin erkek korumacılığı altında nasıl sınırlandırıldığını göstermektedir.

Karaosmanoğlu'nun bu metni, Irigaray'ın (2024) "fallus-merkezci" söylem eleştirisi bağlamında değerlendirildiğinde, kadın öznenin erkek bakışının nesnesi konumuna indirildiği ve bireysel özerkliğinin reddedildiği görülmektedir. Yazar, dönemin modernleşme sürecinde kadın kimliğinin nasıl problematize edildiğini göstermesi açısından önemli bir tarihsel metin sunmaktadır.

Karaosmanoğlu'nun *Kadınlık ve Kadınlarımız* eserinin "Süse Düşkün Bir Kadına" bölümünde, toplumsal cinsiyet normları ve kadın kimliğine ilişkin ataerkil söylem belirgin biçimde görülmektedir. Yazar kadınları şu sözlerle eleştirmektedir:

Kocasının omuzu üstünden aşıkına göz kırpan ve iffeti hiç kimseye yakıştıramayan kadınlardan, evli adamları yoldan çıkarmaya çabalayan genç kızlarda, altmışlık zengin dulların arabaları etrafında toz ve duman içerisinde sararıp solan gençlerden...

Metin şöyle devam etmektedir:

Mükalememiz artık hep, ipeklere, tüylere, taşlara ve boyalara münhasır kalıyor... Sizi hiçbir gün, çocuklarınızı hakiki bir valide cuşış ile derağuş ederken görmedim. Onları her zaman dudaklarınızın ucu ile uzaktan öpüyorsunuz. Çünkü göğsünüzü örten danteller sizin için inkâr etmeyiniz onlardan daha kıymetli.... (Karaosmanoğlu, 1940: 82-83)

Karaosmanoğlu'nun modernleşme sürecindeki Türk kadınlara yönelik eleştirileri, toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretimini ve normatif kadınlık anlayışını yansıtmaktadır. Yazar, kadınların materyal kültüre yönelimini ve geleneksel rollerden uzaklaşmasını problematize

etmektedir. Spivak'ın (2023) "madun" kavramı bağlamında, metindeki "kocasının omuzu üstünden aşıkına göz kırpan" ifadesi, kadın öznenin ahlaki değerlerden sapmasına yönelik ataerkil kaygıyı temsil etmektedir.

Feminist eleştiri kuramcısı Irigaray'ın teorik çerçevesi bağlamında değerlendirildiğinde, Karaosmanoğlu'nun metinsel söyleminde kadın özneyi materyal sembolizm ("ipekler, tüyler, taşlar ve boyalar") aracılığıyla konumlandırması, eril merkezli düşünce yapısının tezahürü olarak okunabilir. Benzer şekilde, annelik performansının değerlendirilmesinde kullanılan retorik ("çocuklarınızı hakiki bir valide cuşış ile derağuş ederken görmedim"), kadınların duygusal kapasitesini hegemonik bir bakış açısıyla problematize etmektedir. Bu söylemsel strateji, ataerkil normların yeniden üretilmesine hizmet eden bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Yazarın kadınları birey olarak değil, toplumsal roller üzerinden değerlendirmesi, dönemin cinsiyetçi söylemini ve gelenekselci bakış açısını yansıtmaktadır. Bu bağlamda metin, Türk modernleşme sürecindeki toplumsal cinsiyet rejiminin dönüşümüne ışık tutan önemli bir tarihsel belge niteliğindedir.

Karaosmanoğlu'nun *Kadınlık ve Kadınlarımız* eserinin "Can sıkıntısı" bölümünde, cinsiyete dayalı sosyal normların kadınların bireysel duygularını dahi kısıtladığı görülmektedir. Yazar şu ifadeleri kullanmaktadır:

Sıkılıyorum! dediniz. Ben sustum, önüme baktım. İçimden; sıkılıyormuş zavallı kadın! Vazifesini unutmuş, gayesini kaybetmiş, kendinden uzaklaşmış gümrah mahluk, sıkılıyor! (Karaosmanoğlu, 1940: 87)

Bu ifadeler, dönemin kadına bakış açısını çarpıcı bir şekilde yansıtmaktadır.

Bu metin, toplumsal normların kadınların duygusal ifade özgürlüğü üzerindeki kısıtlayıcı etkisini eleştirel bir perspektiften incelemektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin sosyal yapılandırma süreçleri ve bunların güç ilişkilerinin

sürdürülmesindeki işlevi, feminist teorisinin temel tartışma konularından birini oluşturmaktadır (Butler, 2019: 78). Kadınların duygusal ifadelerinin ataerkil sistemin hegemonik yapıları tarafından şekillendirildiği görülmektedir (Foucault, 2019: 123-145).

Kadınların "görev" ve "gaye" gibi sosyal roller üzerinden tanımlanması, onların bireysel varoluşlarının sistematik olarak yok sayıldığını göstermektedir (Spivak, 2023). Bu yaklaşım, Beauvoir'ın (2019) "kadın doğulmaz, kadın olunur" tezini destekler niteliktedir. Yazar, modernleşme sürecinde dahi kadınların özerk bireyler olarak değil, belirli sosyal işlevleri yerine getirmekle yükümlü varlıklar olarak konumlandırıldığını vurgulamaktadır.

"İzdivaca Dair" bölümünde yer alan

İlim ve fikir sahasında sendeleyip düşecek kadar beceriksiz olmamakla beraber sakın kardeşim sakın, dikkat et ki dimağı kalbinden daha mütakamil olmasın... Eğer karşıma maazallah, bir de hukuku nisvan, medeniyeti hazır, terakkiyatı milliye gibi şeylerden bahseden bir kadın dikecek olursan benim felaketime sebebiyet verirsin, istikbalimi mahvedersin, kardeşim! (Karaosmanoğlu, 1940: 93)

ifadeleri, dönemin modernleşme söylemindeki çelişkileri ortaya koymaktadır. Bu pasaj, modernleşme sürecinde kadın eğitimi ve entelektüel gelişimine yönelik var olan çekinceli yaklaşımı açıkça göstermektedir.

Metindeki "dimağı kalbinden daha mütakamil olmasın" ifadesi, kadın öznenin entelektüel kapasitesinin bilinçli olarak sınırlandırılması gerektiğine dair ataerkil kaygıyı yansıtmaktadır (Irigaray, 2024). Irigaray'a göre, eril düşünce sisteminde kadın, erkeğin "öteki"si olarak konumlandırılmakta ve bu "ötekilik" üzerinden tanımlanmaktadır. Modernleşme söyleminin ardındaki geleneksel cinsiyet rollerinin sürdürülme çabası açıkça görülmektedir. Kristeva (1980)'nin "abjection" (bayağılık) kavramı, burada kadının entelektüel varlığının tehlikeli ve düzen bozucu bir unsur olarak algılanmasını açıklamaktadır.

Karaosmanoğlu'nun metni, kadınların kendi sınırlandırılmalarına rıza göstermelerini sağlayan hegemonik söylemin bir örneğini oluşturmaktadır. Yazar, kadınların eğitim ve entelektüel gelişimini bir tehdit olarak algılayan ataerkil düşünce yapısını yansıtırken, aynı zamanda bu düşünce yapısının modernleşme sürecindeki paradoksal konumunu da ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Karaosmanoğlu'nun eseri, Türk modernleşme sürecindeki cinsiyet temelli paradoksları yansıtan önemli bir metin olarak değerlendirilebilir. Yazar, sözde modernleşme söylemine rağmen, kadın öznenin geleneksel roller içinde sınırlandırılmasını savunan hegemonik erkek bakış açısını temsil etmektedir. Bu metin, Türk modernleşme tarihinde kadın hakları ve özgürlükleri konusundaki çelişkili tutumların anlaşılması açısından önemli bir kaynak niteliğindedir.

3.2. İKDAM GAZETESİNDEKİ AYRIMCI SÖYLEMLER

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Bab-ı Ali Caddesi'ndeki bir kitapçıda karşılaştığı "İzmir Hediyeleri" adlı esere ilişkin değerlendirmeleri, dönemin cinsiyetçi dil kullanımını ve ayrımcı söylemlerini yansıtan önemli bir metin niteliğindedir. İshak müstear ismiyle yayımlanan bu esere yönelik, 30 Ocak 1921 tarihli *İkdâm* gazetesinde yayımlanan eleştirel yazısında, dönemin ataerkil söylem pratiklerini örnekleyen ifadeler yer almaktadır.

Küçücük Bir Risale Münasebetiyle,

Bab-ı Ali caddesinin kitapçı dükkanlarından birinin camekanında yalnız ser levhasıyla gözüme ilişti: "İzmir Hediyeleri, "Meliha Hanım'ın romanı", "Sevdavi Mektuplar", "Sherlock Holmes", "Nick Carter" gibi birçok başka kitaplar arasında idi. Ancak iki üç formalık küçük bir risale ki koca camekanın bir köşesinde bu kadar acayip ser levhalı kitaplar arasında mahsun, yalnız ve gariban bir durumu var. Böyle bir şey benim gibi bağıryanık bir İzmirli'den başka kimin nazar-ı dikkatini celp edebilir? Muharririnin adı sadece "İshak"tır ve bu hediyeler aziz bir şehidin ruhuna ithaf

edilmiştir. Aziz bir şehit. Bu mutlaka bizim memlekette olanlardan biri olacak, acaba hangisi? Hazin bir tecessüsle kitabı alıyorum.

Bunu Tanzimat'ın dertli çocuklarından biri yazmış. Mütevazı ve kısacık mukaddimesinde diyor ki: "kalp atışlarını körüklememek, yanmasına mâni olmak ne fena şeymiş!" Yıllarca evvel Türk milletinin varlığında ilk bahtsızlık alametleri belirmeye başladı. O bahtsızlıkların acısını tasvir etmek kahramanlığını gösteren olmadı ve bu kümmel acılar çoğaldıkça katmerlendi. Yarattığı badireden kurtulmak için dünkünü unuttu. Bir memleketin felaketine herkesten evvel, yazan ve düşünen evladının ağlaması lazım gelirken bizde iş hep aksine oldu. (İkdam Gazetesi, 20 Ocak 1921)

Bu pasajda, Yakup Kadri'nin Bab-ı Ali'deki bir kitapçı vitrininde gördüğü "İzmir Hediyeleri" adlı risaleye dair ilk izlenimlerini aktarması, dönemin edebi ve sosyal atmosferini yansıtmaya açısından önemlidir. Popüler yerli ve yabancı eserlerin arasında mütevazı bir şekilde duran bu risalenin tasviri, Millî Mücadele döneminin edebi üretimindeki öncelikleri ve toplumsal hafızayı yansıtmaktadır.

"İzmir Hediyeleri" nin muharriri "Alsas Loren" in Fransız mütefekkirlerine ve Fransız şairlerine yıllarca neler ilham ettiğini ve son günlerde "kayyume" meselesinin en fantazyeli bir şairden nasıl sert bir kahraman çıkardığını hatırlattıktan sonra: "halbuki bizim milli acımız yanında Fransa'nın "Alsas Loren"i, İtalya'nın kayyumesi " Sicilya" çıbanından başka bir şey değildir." diyor ve şimdiye kadar memleketin yazan ve düşünen evladının yüreğimizde açılan ve hala en hadd-i evca'ıyla işleyen bu müthiş yaradan bahsetme işine şaşıyor. Filvaki'; İzmir için iki seneden beri yazılan ve söylenen şeylerin hepsi de sayılmayacak kadar az ve hatırlanmayacak kadar sönük ve özsüz birkaç yevmi gazete makalesiyle beş on propaganda Risalesinden ibarettir. Başka bir millette böyle bir hadise ne diyorum! böyle bir haile sanat ve edebiyat sahalarında kim bilir; ne mühib aksisedalar uyandırır, ne dostani eserlerin doğuşuna sebep olurdu. Halbuki bizde ta yurdumuzun göbeğinde patlayan Yunan

toplarının seslerini derin bir ölü sükutu takip etti. Fakat bu sükût yalnız fikir ve şiir sahasına racidir. Filvaki ise, Türk milletinin timsali böğrüne ok saplanmış bir arslandır. Bu arslan bir taraftan etine gömülmüş oku dişleriyle söküp çıkarmaya uğraşiyor, diğer taraftan kükreyerek ileriye doğru atılıyor. Milletler nevi nevidir. Kimisi destanını mürekkeple kâğıt üzerine, kimisi kendi kanıyla kendi toprağına yazar. Biz söz ve nümayiş milleti değiliz. Kim bilir kaç yüz "İlyada"ya mevzu teşkil edecek kadar müheyyic, büyük, muhteşem ve maceralı olan mazimizden bir destan çıkarmayı bile düşünmedik. Tarihimizi yazanlar hep durgun ve ağır üsluplu mütevazı, hâkim adamlardır. Fakat acaba buralar bir takım ahenkdar şairler olsa idiler, anlattıkları vaka-i'den, esaslarını söyledikleri kahramanlardan daha muazzam daha ulvi bir şey yapabilecekler mi idi? Hiç zannetmiyorum. Türk'ün işlediği iş, daima söylediği sözden daha büyüktür. Biz destan yazmıyoruz, fakat yapıyoruz. Tarihi ikiye ayıran kılıcın şuracıkta, yani başımızda asılı durduğunu unutmayalım. (İkdam Gazetesi, 20 Ocak 1921)

Yakup Kadri, Türk milletinin suskunluğunu ve eyleme dayalı direniş karakterini sosyolojik bir perspektiften ele almaktadır. Batı'nın "söz ve nümayiş" odaklı tepkiselliğine karşın, Türklerin acılarını içselleştirerek eyleme dönüştürmesini milli bir karakter özelliğı olarak değerlendirmektedir.

Metinde dönemin sosyal rol dağılımını yansıtan dikkat çekici bir yaklaşım da görülmektedir. Yakup Kadri, "Eli işte iken ağzı söylenişte olmak ise yalnız kadınlara yaraşır" ifadesiyle, konuşmayı ve şikayeti kadına özgü bir zaaf olarak nitelendirmekte, suskunluğu ise erkeğe has bir erdem olarak yüceltmektedir.

"İzmir Hediyeleri" muharriri bizim sükutumuzda şaşmasın, zira iş başında sükût etmek erlerin şanıdır. Eli işte iken ağzı söylenişte olmak ise yalnız kadınlara yaraşır. Gerek harp esnasında gerek mütarekeden sonra Avrupa'da şarklı milletlerin yaygaralarıyla kulakları tıkanmış, beyinleri dolmuştu. Bana sorarlardı: "-Ne garip! Yalnız sizin sesiniz duyulmuyor. Yalnız siz susuyorsunuz!

Kendinizi müdafaa için söyleyecek hiçbir sözünüz yok mu?" Evet, o zaman şarkın bütün o gürültücü, yaygaracı, şirret milletleri ortasında susan yalnız bizdik ve hala biziz. Bugünkü gündeki taraf taraf köylerimiz yakılıyor, mescitlerimiz topa tutuluyor, kadınlarımızla çoluk çocuklarımız süngüleniyor, kızlarımızın ırzına geçiliyor, yine susan biz ve haykıran onlardır.

"İzmir Hediyeleri" muharriri bu hale şaşmasın. Eli işte iken ağzı söylenişte olan kancıklar veya tafra-füruşlardır. Genç Manisalı'nın pek iyi hatırlaması lazım gelir ki küçücük kitabının birçok yerlerinde kendisinden bahsettiği ve hazin bir tevazuuyla ismini söyleyemediği kahraman şehidin evsafından birisi de sükutilikti. Eğlenide olsun, sıkıntıda olsun, daima gözleri yere merkez, yüzünün çizgileri hareketsiz ve tebessümü deruni idi. En öfkeli demlerinde ne evza'na fazla bir taşkınlık ne sesine fazla bir yükseklik gelirdi. Fakat hepimizden daha fazla taşkın bir hayatı olduğunu, hepimizden daha coşkun bir kalp taşıdığını cedlerinin mirası üzerindeki o necip ölümüyle ne güzel ispat etti. Bütün o etrafındaki geveze kahramanlar nereye gitti? O şimdi kendi toprağında ve ailesinin mezarında baş gövdesinden ayrı yatıyor.

Bundan başka, kitabının mütevazi ser levhasının altında, Türk milletinin en büyük ve en derin bir derdinden gayet mütevazı bir lisanla bahsetmesini bilen ve asıl adını "İshak" nam-ı müstearı altında saklayan bağıri yanık genç, Manisa'lının herkesten iyi bilmesi lazım gelir ki en hakiki, en samimi dertler terennüm edilemeyenlerdir. Dünyada edebiyat kapısından giremeyecek kadar büyük şeyler vardır. Öyle şeyler ki manasını yalnız ilahlar ve ilaheler anlayabilir ve tesiratına yalnız devler tahammül eder. İşte, bu İzmir felaketi bizim hepimiz için böyle fevka'l-beşer bir hailedir. (İkdam Gazetesi, 20 Ocak 1921)

Yakup Kadri, İzmir işgali karşısında Türk milletinin gösterdiği sessiz ve vakur duruşu yüceltirken, kadın ve erkek rollerine dair keskin bir ayrım yapıyor. Yazar, suskunluğu erkeklere has bir erdem olarak yüceltirken, konuşmayı ve dert yanmayı kadınlara özgü bir zaaf olarak görüyor. Özellikle

Manisalı şehidin karakterini tasvir ederken, onun sessizliğini, ağırbaşlılığını ve içe dönük yapısını övüyor, bunu gerçek kahramanlığın bir göstergesi olarak sunuyor. Metin boyunca, büyük acıların söze dökülemeyeceği, gerçek dertlerin "terennüm edilemeyecek" kadar derin olduğu fikri işleniyor. Yakup Kadri'nin bu yaklaşımı, dönemin ataerkil değer yargılarını yansıtmakta, kadını ikincilleştiren bir tutum sergilediğini göstermektedir. Öte yandan, Millî Mücadele döneminin kolektif suskunluğunu bir güç ve asalet göstergesi olarak yorumlamaktadır.

"İzmir Hediyeleri"nin "Kardeşimin Mektubu" ünvanlı bir parçasının sonunda şu cümleler okunuyor: "Sana yalnız bir hakikat daha söyleyeceğim. Evet, bu bir hakikattir. Türk milleti anladım ki felaketler karşısında lakayıt görünmekle beraber acısını içinden, yasını kalpten tutuyormuş.

Kardeşim, burası kürenin en ateşli bir yeri oldu. Hani düşünürken titrediğimiz Yanardağlar yok mu? İzmir'in, Aydın'ın şimdi oralardan farkı kalmadı. Fakat bunu ne sen ne ben görünüşte ve çehrelerde aramayalım, inkisar-ı hayale düşeriz. Zira burada yanan kalplerdir.

Genç hemşehrim, sözleriyle, Türk'ün ıstırap çekişindeki hususunu ne kadar iyi sezdiğini isbat ediyor. Filvaki biz çehresinin hattuhali bozulmadan ağlayan ve kederimizi sevincimiz gibi içimizde taşıyan insanlardanız. Dünya yüzünde bizim kadar sessiz, bir millet daha yoktur. Bunu kemal-i katiyetle söyleyebiliriz. Bu halimizi nakisalarımız meyanında sayanlar var. Fakat biz onlardan değiliz. Çünkü biz ika ettiği bütün zararlara rağmen, fitri bir vakar ve necabet alameti olarak kabul ediyoruz. Vakar ve necabet ise ekseriya insana pahalıya mal olur. (İkdam Gazetesi, 20 Ocak 1921.çev: Sema Metin; Metin, 2024)

Yakup Kadri'nin *İkdam* gazetesinde yayımlanan mektubu, feminist eleştirel kuram çerçevesinde incelendiğinde, ataerkil düşünce yapısının 1920'li yılların başındaki Türk düşünce hayatındaki derin izlerini göstermektedir. Mektuptaki söylem kadınlık ve erkeklik rollerinin toplumsal inşasını açıkça ortaya koymaktadır.

Metindeki cinsiyetçi dil kullanımı ve ataerkil değer yargıları, hooks'un (2022: 89) belirttiği gibi, kadınları "öteki" olarak konumlandıran hegemonik erkeklik söyleminin tipik bir örneğidir. "Eli işte iken ağzı söylenişte olmak ise yalnız kadınlara yaraşır" ifadesi, Beauvoir'ın (2019: 156) "kadın olunmaz, kadın doğulur" tezini doğrular nitelikte, toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl dayatıldığını göstermektedir.

Mektuptaki ayrımcı dil ve cinsiyetçi söylem, Connell'in (2005: 134) hegemonik erkeklik teorisi bağlamında, erkek üstünlüğünü meşrulaştıran söylemsel pratiklerin açık bir örneğidir. Bu söylem yapısı, dönemin feminist hareketinin öncülerinden Selma Rıza'nın mücadelesinin tarihsel önemini daha da belirginleştirmektedir (Kandiyoti, 2015: 78).

4. SELMA RIZA'NIN EŞİTLİKÇİ DÜŞÜNCE YAPISI VE KADIN HAKLARI MÜCADELESİ

Osmanlı'da toplum kadına bakış açısını 1908 Meşrutiyet ile değiştirmeye başlamıştır. Feminizm kıvılcımlarından bir kadın hareketine dönüşümünü Osmanlı-Türk kadını için 1908-1935 yıllarını 1. Dalga Feminizmi olarak nitelendirmektedir (Dalaman, 2021: 19; Toprak, 2014). Dönemin kadın dergileri, Fraser'ın (2024: 491) "karşı-kamusal alan" kavramı bağlamında değerlendirildiğinde, hegemonik erkek söylemine karşı alternatif bir söylem alanı yaratma çabası olarak görülebilir. Selma Rıza'nın mücadelesi, hooks'un (2022: 112) "feminist bilinç" kavramıyla açıklanabilecek bir direniş örneği oluşturmaktadır.

Selma Rıza, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme sürecinde önemli bir entelektüel figür olarak öne çıkmaktadır. Kendisi, imparatorluğun ilk Müslüman kadın gazetecisi ve erken cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının öncü romancılarından biri olmanın ötesinde, kadın-erkek eşitliği mücadelesinin teorik ve pratik düzlemdeki önemli temsilcilerinden biridir. Rıza'nın eğitimci ve aktivist kimliği, kadınların kamusal alanda varlık göstermesi ve politik öznellik kazanması yönündeki sistematik mücadelesinin temelini oluşturmuştur. 1908-1913 döneminde Hilal-i Ahmer Cemiyeti

(Kızılay)'ndeki genel sekreterlik görevi ve Adile Sultan Sarayı'nın eğitim kurumuna dönüştürülmesi sürecindeki katılımı, bu mücadelenin kurumsal düzlemdeki yansımalarıdır (Dalaman ve Metin, 2024).

Türk-Osmanlı kadın hareketinin düşünsel çerçevesini şekillendiren öncü düşünürlerden biri olan Rıza'nın entelektüel mirası, kadınların eğitim, siyaset ve medya alanlarındaki temsiliyetinin artırılmasına yönelik çok boyutlu bir yaklaşımı içermektedir. Bu bağlamda, dönemin önde gelen edebiyatçılarından Yakup Kadri ile gerçekleştirdiği tartışma, geleneksel kadın-erkek rollerine karşı geliştirilen eşitlikçi düşüncenin erken dönem örneklerinden birini teşkil etmektedir. Rıza'nın eğitimci ve aktivist kimliği, Spivak'ın (2023: 89) "madun" kavramı çerçevesinde, sessizleştirilen kadın öznenin kendini var etme mücadelesini temsil etmektedir. Bu bağlamda, İkdâm gazetesindeki mektup, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş dönemindeki feminist hareketin ve ataerkil düşüncenin karşılaşmasını belgeleyen tarihsel bir metin niteliğindedir (Metin, 2024: 97-100).

4.1. SELMA RIZA, YAKUP KADRİ'YE CEVABEN YAZDIĞI MEKTUBUN İÇERİK ANALİZİ

Yakup Kadri'nin *İkdâm* gazetesinde yayımlanan yazısındaki mizojinist söylem, dönemin aydın kadınları arasında haklı bir tepkiye yol açmış, özellikle Selma Rıza'nın keskin eleştirisine hedef olmuştur. Laura Mulvey'in "erkek bakışı" (male gaze) kavramıyla açıklanabilecek bu yazı, dönemin hegemonik eril söyleminin tipik bir örneğini oluşturmaktadır (1975). Bu yazıya tepki olarak Selma Rıza, 31 Ocak 1921 tarihinde aşağıdaki mektubu kaleme almıştır.

İkdâm gazetesi muharrirlerinden Yakup Kadri Bey Efendi'ye,

Bu hitap biçimi, Selma Rıza'nın diplomatik üslubu ve profesyonel eleştiri metodolojisini yansıtmaktadır.

Sizin kimden ve ne cins bir mahlûktan doğduğunuzu bilmiyoruz; ancak, cihanın Türkler aleyhine kıyâm ettiği, pâyitaht-ı

saltanatın düşmanla mâlâmâl bulunduğu ve bu hercümerc içinde bekâyı millîyi temin için kadın, erkek, çoluk çocuk herkesin birbirine istinâd etmekten başka çaresi kalmadığı böyle elîm ve felâketli bir zamanda siz bir Türk muharriri, nasıl oluyor da milletin nısfından ziyâdesini teşkil eden kadınlara bu gibi kabîh sıfatları layık görüyorsunuz, bunu anlamak istiyoruz.

Çok söyleyen çok yanılır derler. Siz de acaba çok mu yazıyorsunuz, yoksa yazdıklarınızı bir defa dikkatle okumak zahmetini ihtiyar mı buyurmuyorsunuz, ne oluyor, arada bir öyle hatalı sözler sarf ediyorsunuz ki bunun vebâli yalnız size değil, nâmına kalem yürüttüğünüz millete yükleniyor.

Şimdilik lisânınıza biraz daha nezâhet ve fikrinize de o nispette selâmet temenni etmekle iktifâ eyleriz efendim.

İcâbında ismini ketme hâcet görmeyen bir kadın

Târîh-i İrsâli: Fî 31 Kânûn-i Sâni Sene 1921

(Taha Toros Arşivi, 2024)

Bu mektup, erken Cumhuriyet döneminde kadın hareketinin entelektüel derinliğini ve direniş potansiyelini gösteren önemli bir belge niteliğindedir. Mektubu şu başlıklar altında detaylı olarak inceleyebiliriz:

4.1.1. SOSYO-POLİTİK BAĞLAM VE TARİHSEL KONUMLANDIRMA

31 Ocak 1921 tarihi, Türkiye'nin ulusal kurtuluş mücadelesinin kritik bir evresine tekabül etmektedir. Bu dönemde, ülkenin varoluşsal bir mücadele verdiği ve toplumsal dayanışmanın hayati önem taşıdığı bir süreçte, kadınlara yönelik ayrımcı söylemlerin sürdürülmesi, Selma Rıza'nın eleştirisinin temel dayanak noktasını oluşturmaktadır. Mektup, ulusal birlik ve beraberlik çağrısı yaparken, kadınların toplumsal konumuna yönelik saldırıları ustaca eleştirmektedir.

4.1.2. DİLSEL VE RETORİK STRATEJİLER

Mektuptaki dil kullanımı, dönemin edebi üslubunu yansıtmakla birlikte, yazarın entelektüel birikimini ve söz hâkimiyetini de ortaya koymaktadır.

Özellikle "kimden ve ne cins bir mahlûktan doğduğunuzu bilmiyoruz" ifadesi, ince bir ironi ve eleştiri barındırmaktadır. Bu retorik sorgulama, muhatabın kendi varoluşsal kökenini sorgulamaya davet ederken, kadınlara yönelik ayrımcı tutumun absürtlüğünü de vurgulamaktadır.

4.1.3. HEGEMONİK SÖYLEME KARŞI DURUŞ

Selma Rıza'nın mektubu, dönemin eril hegemonik söylemine karşı güçlü bir eleştiri sunmaktadır. Kadınların toplumun "nısfından ziyâdesini" oluşturduğu vurgusu, sayısal çoğunluğa rağmen maruz kalınan ayrımcılığın paradoksunu ortaya koymaktadır. Bu demografik vurgu, aynı zamanda kadınların toplumsal önemini ve görünürlüğünü de vurgulamaktadır.

4.1.4. ELEŞTİREL METODOLOJİ VE ETİK YAKLAŞIM

Mektupta kullanılan "çok söyleyen çok yanılır" atasözü, eleştirinin etik boyutunu güçlendirmektedir. Yazarın, Yakup Kadri'nin yazılarındaki özensizliği eleştirirken kullandığı bu yaklaşım hem geleneksel bilgelige atıfta bulunmakta hem de eleştirinin yapıcı niteliğini korumaktadır. Ayrıca, bu hataların sadece yazara değil, temsil ettiği millete de zarar verdiği uyarısı, toplumsal sorumluluk bilincini yansıtmaktadır.

4.1.5. ÖZNE KONUMU VE İMZA STRATEJİSİ

Mektubun "İcâbında ismini ketme hâcet görmeyen bir kadın" imzasıyla sonlanması, yazarın kendine olan güvenini ve düşüncelerinin arkasında durma cesaretini göstermektedir. Bu imza, dönemin kadın hareketinin gizlenme ihtiyacı duymadan, açıkça mücadele etme kararlılığının güçlü bir göstergesidir. İmzadaki bu tercih, aynı zamanda kadın kimliğinin gurur verici bir kimlik olarak sahiplenildiğini de vurgulamaktadır.

4.1.6. TARİHSEL VE EDEBİ DEĞER

Bu mektup, sadece bir protesto metni değil, aynı zamanda dönemin edebi üslubunu, entelektüel seviyesini ve kadın hareketinin olgunluğunu gösteren önemli bir tarihsel belgedir. Selma Rıza'nın kullandığı dil ve argümanlar, kadın hakları mücadelesinin düşünsel temellerini göstermesi

açısından değerlidir. Mektup, kadın hareketinin erken dönemlerindeki söylemsel stratejileri ve entelektüel birikimi anlamamız açısından da önemli bir kaynak niteliğindedir.

5. SONUÇ

1920'li yılların başında, Türk düşünce hayatının iki önemli ismi olan Selma Rıza ve Yakup Kadri arasında yaşanan tartışma, kadın-erkek eşitliği konusundaki farklı bakış açılarını yansıtan önemli bir tarihsel kesit sunmaktadır. Bu tartışma, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş dönemindeki kadın hakları hareketinin ve geleneksel düşüncenin karşılaşmasını temsil etmekle kalmayıp, dönemin sosyal ve kültürel dönüşümünün de bir aynası niteliğindedir.

Çalışmanın ortaya koyduğu bulgular beş temel noktada özetlenebilir: Birincisi, Yakup Kadri'nin uzun siyasi kariyeri boyunca kadın hakları konusundaki kayda değer sessizliği, dönemin siyasi elitlerinin bu meseleye yaklaşımını yansıtmaktadır. İkincisi, yazarın eserlerinde kadın karakterlerin temsili, modernleşme sürecindeki ikircikli tutumun edebi yansımalarını göstermektedir.

Üçüncüsü, Selma Rıza'nın feminist mücadelesi ve entelektüel birikimi, Osmanlı-Türk kadın hareketinin gelişiminde önemli bir dönüm noktasını temsil etmektedir. Dördüncüsü, *İkdam* gazetesindeki tartışma, dönemin aydınları arasındaki düşünsel ayrışmaların derinliğini ve kadın hakları meselesinin bu ayrışmalardaki merkezi konumunu ortaya koymaktadır.

Beşincisi, her iki yazarın da farklı sosyokültürel arka planları, kadın meselesine yaklaşımlarındaki temel farklılıkların kaynağını oluşturmaktadır. Selma Rıza'nın Paris deneyimi ve Batı feminizmiyle teması, onun daha radikal bir duruş sergilemesine yol açarken, Yakup Kadri'nin Mısır'daki formasyonu, daha muhafazakâr bir tutum benimsemesinde etkili olmuştur.

Yakup Kadri'nin *İkdam* gazetesindeki yazıları, dönemin geleneksel aydınlarının kadın meselesine bakışını yansıtırken, Selma Rıza'nın verdiği

cevaplar kadın hakları düşüncesinin Türkiye'deki erken dönem manifestosu niteliğindedir. İki aydın arasındaki bu fikri çatışma, 31 Ocak 1921 tarihli mektupta en çarpıcı ifadesini bulmuştur. Bu tarihi mektuplaşmanın detaylı analizi, dönemin kadın-erkek eşitliği tartışmalarını üç temel ekseninde değerlendirmemize olanak sağlamaktadır:

- İdeolojik Pozisyonlar: Yakup Kadri, Tanzimat sonrası modernleşme sürecinde kadının rolünü sınırlı bir çerçevede ele alırken (Moran, 2002: 234), Selma Rıza kadının toplumsal hayatta aktif rol almasını savunmuştur (Berktay, 2022: 178). Bu karşıtlık, modernleşme sürecinde Türk toplumunun yaşadığı değer çatışmalarının mikro düzeydeki bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

- Retorik Stratejiler: Yakup Kadri'nin geleneksel söylemi karşısında Selma Rıza, ironik bir dil kullanarak ("Sizin kimden ve ne cins bir mahlûktan doğduğunuzu bilmiyoruz") karşı argüman geliştirmiştir (Kandiyoti, 2015: 189). Bu retorik strateji, dönemin kadın hareketinin entelektüel düzeydeki mücadele biçimini göstermesi açısından önemlidir.

- Kadın-Erkek İlişkileri ve Sosyal Yapı: Her iki yazar da ulusal kimlik söylemini kullanmakla birlikte, Yakup Kadri geleneksel değerleri öne çıkarırken, Selma Rıza toplumsal dayanışma ve eşitlik vurgusu yapmıştır. Bu farklılaşma, modernleşme sürecinde kadın ve erkek rollerinin nasıl yeniden tanımlandığını göstermektedir.

Bu tartışma yalnızca iki aydın arasındaki görüş ayrılığını değil, aynı zamanda modernleşme sürecinde Türk toplumunun yaşadığı değer çatışmalarını da yansıtmaktadır. Yakup Kadri'nin geleneksel modernleşme anlayışı ile Selma Rıza'nın kadın hakları vizyonu arasındaki gerilim, dönemin düşünce dünyasındaki temel ayrışma noktalarından birini oluşturmaktadır. Bu gerilim, sonraki yıllarda Türkiye'de kadın hakları mücadelesinin teorik alt yapısını şekillendiren önemli kaynaklardan biri olmuştur.

Bu tarihsel tartışma, günümüz Türkiye'sinde hâlâ devam eden kadın-erkek eşitliği tartışmalarının

erken dönem örneklerinden birini teşkil etmektedir. Selma Rıza'nın mektubu, kadın hakları hareketinin düşünsel temellerini ortaya koyması, dönemin erkek egemen söylemine karşı geliştirdiği eleştirel yaklaşım ve kullandığı sofistike argümantasyon teknikleri bakımından, Türk kadın hareketi

tarihinde çığır açıcı bir belge niteliği taşımaktadır. Bu mektup aynı zamanda, Türk modernleşme sürecinde kadın hakları mücadelesinin entelektüel düzeydeki ifadesinin de önemli bir örneğidir.

KAYNAKLAR

- Aktaş, Ş. (1987). *Yakup Kadri Karaosmanoğlu*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Akyüz, K. (2017). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Alsın, N. F. (1999). *Uhuuvet*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Alver, T. (2021). Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Yaban adlı romanında ekofeminizmin izleri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4(1), 35-47. <https://doi.org/10.47948/efad.851918>
- Baş, M. K. (2013). Yakup Kadri'nin Romanlarını "Sosyal Kronik" Olarak Okumak Mümkün Müdür?. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt 8, No 1, ss.1003-1032.
- Baş, Ş. (2003). Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında Kadın Karakterlerin Anlatımı. *Türkbilig*, (6), 13-36. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkbilig/issue/52781/696931>
- Beauvoir, S. (2019). *İkinci Cinsiyet*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Berktaş, F. (2022). *Tarihin Cinsiyeti*. 7. Basım. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Butler, J. (2019). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Cixous, H., Cohen, K., & Cohen, P. (1976). The laugh of the Medusa. *Signs: Journal of women in culture and society*, 1(4), 875-893. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/493306>
- Connell, R.W. (2005). *Masculinities*. California: University of California Press.
- Çetin, A. B. (2018). Yakup Kadri'nin Kiralık Konak romanında "gündelik hayat" ın izleri üzerine bir değerlendirme. *Türkoloji Dergisi*, 22(1), 1-21. https://doi.org/10.1501/Trkol_0000000290
- Dalaman, Z. B. & Metin, S. (2024). Selma Rıza: Osmanlı Kadın Hareketi'nde Kaleminden Kadın Hakları Mücadelesine Etkin Rolü ve Mirası. İçinde Z. B. Dalaman, G. Ak (Eds.), *Sınırları Aşanlar: Osmanlı İmparatorluğu ve Erken Türkiye Cumhuriyeti'nin Öncü Kadınları* içinde (ss. 61-88). Atı Yayınları.
- Dalaman, Z. B. (2021). Osmanlı Toplumunu Son Döneminde Kadın Dergileri ve Feminist Uyanış. Z. B. Dalaman (Ed.), *Küreselleşen Dünyada Kadın ve Siyaset II* içinde (ss. 11-22). Transnational Press.
- Enginün, İ. (2006). *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Evin, A. Ö. (2004). *Türk Romanının Kökenleri ve Gelişimi*. Agora Kitaplığı.
- Foucault, M. (2019). *İktidarın gözü* (F. Keskin, Çev.) (5. Baskı.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Fraser, N. (2024). Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy 1. İçinde *New Critical Writings in Political Sociology* (ss. 489-513). Routledge.
- Gilbert, S. M., & Gubar, S. (2020). *Tavan Arasındaki Deli Kadın.: Kadın Yazar ve 19. YY'da Edebi İmgelem*. Aylak Adam Düşünce.
- hooks, b. (2022). *Feminizm Herkes İçindi: Tutkulu Politika*. BGST Yayınları.
- Irigaray, L. (2024). *Bir Olmayan O Cinsiyet*. Otonom Yayınevi.
- Kandiyoti, D. (2015). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. İstanbul: Metis Yayınları.

- Kandiyoti, D. (1988). Bargaining with patriarchy. *Gender & society*, 2(3), 274-290. <https://doi.org/10.1177/089124388002003004>
- Kaplan, M. (1997). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1966). *Sodom ve Gomore*. İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1972). *Ankara*. Remzi Kitabevi. İstanbul.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1940). *Okun Ucundan – Nesirler*. Remzi Kitabevi. İstanbul.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1921, 20 Ocak). *İkdam Gazetesi*, Çeviren Sema Metin.
- Karpat K. (2009). *Osmanlıdan Günümüze Edebiyat ve Toplum*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kerman, Z. (1998). *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kristeva, J. (1980). *Pouvoirs de l'horreur. Essai sur l'abjection*. Editions du Seuil
- Kudret, C. (1987). *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman 2*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Kuzgun, M. (2019). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yakup Kadri'nin Kadınlığa Bakışını Değerlendirmek. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*. Sayı:27. ss. 57-72 <https://doi.org/10.1177/089124388002003004>
- Mardin, Ş. (1991). *Türk Modernleşmesi (Makaleler)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Metin, S. (2024). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın Hareketinin Dönüşümü: Selma Rıza'nın Eserleri ve Mücadelesi Üzerine Bir İnceleme (Tez No.)* [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Topkapı Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Millett, K. (1970). *Sexual Politics*. New York: Doubleday.
- Moi, T. (1995). *Sexual, textual politics*. London: Routledge.
- Moran, B. (1983). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moran, B. (2002). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Naci, F. (2005). *Yüzyılın 100 Romanı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Naci, F. (2012). *Türk Romanında Ölçüt Sorunu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Özön, M. N. (1985). *Türkçede Roman*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parla, J. (1990). *Babalar ve oğullar: Tanzimat romanının epistemolojik temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Peterson, K. H. & Rutherford, A. (Eds.) (1986). *A Double Colonization: Colonial and Post-colonial Women's Writing*. Oxford: Dangaroo Press.
- Plumwood, V. (2023). *Feminizm ve Doğaya Hükm etmek*. Metis Yayınları.
- Showalter, E. (1977). *A Literature of Their Own: British Women Novelists from Brontë to Lessing*. Princeton: Princeton University Press.
- Showalter, E. (1985). *The New Feminist Criticism: Essays on Women, Literature, and Theory*. New York: Pantheon Books.
- Spivak, G. C. (2023). *Madun Konuşabilir mi?* İstanbul: Dipnot Yayınları.

- Taha Toros Arşivi (2024). *Selma Rıza Mektupları*. Marmara Üniversitesi. Belge No: 001550506007.
- Timur, T. (1991). *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Toprak, Z. (2014) *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Woolf, V. (2020). *Kendine Ait Bir Oda* (E.T. Özkülahçı, Çev.) İstanbul: İndigo Yayınları (Orijinal çalışma basım tarihi 1929).

To Cite Dalaman, Z. B. & Metin, S. (2025). Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Temsili ve Feminist Eleştiri: Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Eserlerinde Kadın Söylemleri ve Selma Rıza'nın Eleştirel Yaklaşımı. *Journal of Sustainable Equity and Social Research (JSESR)*, 2(1), 47-68. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14602448>
